

Ratitovec, ti raj doline,
stražar si naše domovine
Vpisna knjiga
nekdanje Krekove
koče na Ratitovcu
pripoveduje

Jože Dolenc

*Spet se poslavljamo od Te,
prekrasna ti planina,
saj mnogo dala si nam spet
planinske te idile!
Za drugo leto v dvomih smo,
kedo občudoval te bo.*

*Če res te hočejo nam vzeti,
ne pusti nas, ne daj prezreti,
da mi zavedni smo zemljani,
da branimo se pred 'Taljani!
Zato je letošnje slovo
še težje, kot je lansko blo!*

S temno slutnjo nejasne bodočnosti se je od Ratitovca septembra 1939, ne vedoč, da za vedno, poslovala Elza Godina, (menda) kuharica v Krekovi koči v času, ko sta Hitlerjeva Nemčija in Stalinova Sovjetska zveza brezobzirno zasedli Poljsko in pričeli šestletni smrtonosni ples.

Minila je morija prve svetovne vojne in preživelci povratniki so si skupaj z onimi, ki jim ni bilo treba na fronto, začeli celiti rane na telesu in duši. V upanju, da je bila to tudi poslednja, so se kmalu zbrali nekateri zanesenjaki, med njimi tudi Rudolf pl. Andrejka, sin avstro-ogrškega polkovnika Jerneja pl. Andrejke, ki se je udeležil vojne v Bosni in Hercegovini leta 1878, o čemer je napisal tudi nad vse zanimivo knjigo Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini. Ti zanesenjaki so začeli z gradnjo koč na Ratitovcu in jo slovesno odprli poleti 1925, poimenovali pa po takrat že pokojnem rojaku iz Selc, dr. Janezu Ev. Kreku, ki je izredno rad zahajal sem gori, često tudi v spremstvu neke Kamile Tajmerjeve ... Lepota narave je v dvoje pač vedno lepša in kolar pač ne more biti ovira.

Na pomembnem položaju v takratnem slovenskem gospodarstvu in tistem času je bil še en Železnikar: to je bil inž. Joža Boncelj, direktor livarne v Trbovljah, ki je spadala v takratno Kranjsko industrijsko družbo. Dal je vlti zvon, na katerega komat so pritrčili še vlito Krekovo masko, ter zvon podaril društvu oz. koči. Poglavitni pomen in namen zvona je bil pomagati najti pravo pot do koč planincem, ko so zašli v megli, ki na Ratitovcu ni tako redek gost. Zagotovo je marsikdo pozvonil tudi iz golega veselja; morda je pozvonil tudi pastir svojim ovcam, ki so se nekdanj pasle po vrhu Ratitovca in se zbrale okrog njega, pričakujoč kak priboljšek iz njegovih rok.

Minevala so leta, morija prve svetovne vojne je nekako tonila v pozabo, a že so se zbirali temni in grozeči oblaki. S severa in zahoda je grozila nova nevarnost in vojska takratne kraljevine Jugoslavije se je nanjo sicer hotela pripraviti tudi tako, da je naše gore prekrila z betonskimi bunkerji, misleč, da bo način vojskovanja enak prejšnjemu. Zato je Rup-

nikov štab za utrjevanje v letih 1939 in 1940 prevzel vse obmejne planinske postojanke, med njimi tudi Krekovo kočjo na Ratitovcu. Kočo so julija 1940 izpraznili, celoten inventar (jedilni pribor, posteljnino) razprodali (večino stvari so kot najbližji sosedje pokupili "Podgorci", moj oče pa si je kot poslednji oskrbnik od celotne imovine izgovoril le dve v tistem negotovem času neuporabni stvari. Predstavniki takratnega Slovenskega planinskega društva gospod Tiplič mu je željo izpolnil in mu oba zelena predmeta tudi izročil v last in posest. Prvi od omenjenih dveh predmetov je zdaj že legendarni zvon, ki sta ga moj oče in njegov najmlajši brat Radovan, ki so mu pravili tudi Vanko, Vanč ali na kratko Ač (med vojno je padel kot komisar bataljona Gradnikove brigade in ga tako nisem poznal), na nosilih prinesla v dolino. Od takrat dalje je bilo zvonu namenjeno častno mesto na vrtni uti pri domači hiši. Legendarni zategadelj, ker se ga še kar nekaj ljudi spominja, bodisi še z Ratitovca bodisi iz naše nekdanje gostilne na Jesenovcu oz. v Njivah¹.

Po končani drugi svetovni vojni je bilo treba misliti na izgradnjo nove kočje na Ratitovcu (staro so bili namreč partizani požgali, da Nemcem ne bi služila za postojanko). Morda se večini ljudi danes zdi samoumevno, da so kočjo zgradili planinci Selške doline. A žal ni bilo tako! Veliko truda je bilo potrebno že samo za to, da je ni začelo graditi medvoško planinsko društvo, in tu ima levji delež zaslug prav moj pokojni oče, ki je v predvojnih letih stkal prijateljske vezi, ki se tudi med viharnimi vojnimi časi niso pretrgale. Prav prijateljevanju in lobiranju pri vplivnih ljudeh v povojni Planinski zvezi Slovenije gre pripisati dejstvo, da Ratitovca niso prisodili medvoškemu planinskemu društvu (v zameno je medvoško društvo dobilo privoljenje za gradnjo planinske kočje v Tamarju). Ne morem reči, ali je pokojni ata z zvonom imel kakšne posebne načrte. Kar koli je že z njim nameraval (da bi ga npr. spet postavili pred novo zgrajeno kočjo), ostalo je pri starem. Članom društva je, kot se to žal vse prerado dogaja, nekaj prišlo navzkriž. Ata je po kratkem postopku zapustil društvo, zvon pa je ostal na vrtni uti v nalašč zanj

narejenem lesenem minizvoniku vse do takrat, ko sem uto zaradi dotrajanosti moral podreti. S takrat še živim očetom sva se dogovorila, da zvon ob priliki 90-letnice društva nesem na Ratitovec, nato pa naravnost v muzej. Doživel sem sicer še nekaj protestnih medklicev nevednežev, češ da zvon spada na Ratitovec in podobno, a se mi nanje ni zdelo vredno odgovarjati. In tako je ratitovski zvon svojo pot za zdaj končal v muzeju v Železnikih, kjer bi bilo nujno treba osnovati še planinsko zbirko, kajti planinska kočica navsezadnje ni najustreznejši prostor za takšne predmete.

Drugi, mnogo zanimivejši predmet, ki si ga je ob predaji kočice Štabu za utrjevanje izposloval moj oče, pa je spominska ali vpisna knjiga bivše Krekove kočice. Obsega vse vpise od odprtja kočice v soboto, 8. avgusta 1925, do julija 1940, ko so kar tri celine (Evropa, Afrika in Azija) že ječale pod vojaškim škornjem sil osi, našo malo deželico pa je morija šele čakala. O razmišljanju in občutkih naših bližnjih prednikov, ki segajo od vznesenosti in romantike na

začetku do morečih slutenj na koncu, naj spregovori knjiga kot nepristranska pričevalka utripa nekdanje Krekove kočice. O vznesenosti in narodni zavednosti priča sam naslov tega zapisa, ki ga je v knjigo napisal predvojni učitelj v Zabrdu Radoslav Kovač.

Prvi vtis, ki ga dobiš ob prebiranju vpisne knjige, so mnogoteri podatki, kakršnih dandanašnje knjige ne zahtevajo več. Planinec naj bi – vpis seveda ni bil obvezen! – poleg svojega imena in priimka vpisal še svoj naslov, poklic, članstvo v SPD, smer, iz katere je prišel, smer, kamor je namenjen, število nočitev ter opombe. Poklica današnje knjige ne zahtevajo več. Tako zelo pomemben pravzaprav niti ni bil, danes pa so navedbe poklica skupaj z opombami večkrat zelo zanimive. Poklic nam govori o socialni strukturi takratnih planincev. Po kraju bivanja lahko ugotovimo, da domačini niso bili nič kaj pogosti obiskovalci, kajti tovrstne rekreacije so imeli že skozi teden čez glavo, ko je bilo treba spraviti seno, "vardevati" ali pasti živino in še mnogo drugih življenjsko oz. eksistencialno pomembnejših opravil.

Nedelja je bil vendar Gospodov dan, namenjen počitku, ne pa zapravljanju časa s hojo v hribe ... Mnogo obiskovalcev je bilo iz akademskih vrst.

In še nekaj, kar me je že kot otroka nekako privlačilo: že takrat sem v knjigi sledil imena ljudi, ki so v knjigi še kolikor toliko složni, a bodo kasneje stali na nasprotnih bregovih in drugi druge gledali le preko puškine cevi. Občutil sem nekakšno grozo bratomorne vojne, katere na srečo nisem doživel, pač pa o njej mnogo slišal in bral.

Mnogo je vpisov in ne bom se mogel posvetiti vsem ljudem, zato bom izbral le nekatere, ki se mi zdijo zanimivejši od ostalih, ker gre za bolj ali manj znane ljudi, ki so soustvarjali našo zgodovino. Čast prvega vpisa v knjigo 8. avgusta 1925 je pripadel pobudniku in organizatorju gradnje koče, dr. Rudolfu pl. Andrejki, takratnemu vladnemu svetniku, in njegovi soprogi Miciki Andrejka, p. d. Tavčarjevi iz Selc, kajti za izgradnjo koče sta, to trdim z mirno vestjo, zaslužna kar oba. O Rudolfu Andrejki in njegovem očetu Jerneju piše v Slovenski vojski Stanislav Jese-novec naslednje (povzeto po internetu):

Žal sta Jernej Andrejka pl. Livnogradski in tudi njegov sin Rudolf danes skoraj neznana. Dr. Rudolf Andrejka je bil pravnik, statistik, zgodovinar, propagator planinstva in turizma, zbiratelj ljudskega blaga, prevajalec, raziskovalec imenoslovja in zelo tankočuten prevajalec Gregorčičeve pesmi Soči in zbirke Kriegs- und Soldatenlieder iz leta 1916 z izvirnimi ilustracijami, zanimivi pa so tudi politični članki, ki jih je med prvo svetovno vojno pisal z italijanskega bojišča v časopis Slovenec in v dunajski Reichspost.

Bralec, ki bi o Jerneju in Rudolfu Andrejki hotel izvedeti malo več, naj prebere članek Franceta Planine v Loških razgledih št. 27 iz leta 1980 v čast stoletnice rojstva dr. Rudolfa Andrejke, kjer ob otvoritvi koče opiše sicer malo znano zanimivost, da so namreč takrat "zajeli tudi studenec, ki kar čudežno izvira blizu koče malo pod vrhom Ratitovca". No, če bi bil prof. Planina malce natančnejši, bi ob tej priliki zapisal, da ta studenec izvira pod sedanjo malo kočo in nekaj korakov nad zgornjo lužo na prevalu

med Gladkim vrhom in Altemavrom. V čast otvoritve kočice 9. avgusta 1925 sta s soprogo Miciko prišla na Ratitovec že v soboto, 8. avgusta, in gori seveda prenočila.

Tistega dne sta na Ratitovec prišla skupaj z Jakom Zupančičem, ravnateljem realke v Mariboru, Vito Zupančič, strokovno učiteljico gluhonemih iz Ljubljane, in Viktorjem Andrejko, podpredsednikom SPD. Naslednji dan, v nedeljo, 9. avgusta 1925, je na Ratitovec prišla še Mici Mayr iz Kranja, morda sorodnica ali celo hči ali vnukinja nekdanjega kranjskega župana Mayerja, ki je, takšna zgodbica pač kroži o njem, ob sprejemu cesarja Franca Jožefa na kranjskem kolodvoru cesarju menda dejal nekako takole: "Herr Kaiser, es kappelt. Treten Sie unter die pod streha," in mu pridržal dežnik, pri čemer vprašanje, če se je to resnično zgodilo, niti ni pomembno ... Vsekakor moram omeniti, da so to nedeljo šle na Ratitovec tudi tri Češnjikanke, in sicer dijakinja Julka Kemperle ter Ivica in Ivana Demšar, pa tudi Marija in Kristina Weber z Jesenovca. Omenim naj še – kot se je kasneje izkazalo – stalnega obiskovalca Ivana Orla, železničarja iz Ljubljane, ki ga hranim še na nekaj fotografijah, ter Ivana Jocifa, šolskega upravitelja iz Bohinja, starega očeta prijateljev Janeza in Mateja. Gori je bila tudi Balanč Tonika, ki je prišla celo iz Vipave, ki je bila takrat pod italijansko zasedbo. S svojim nedeljskim obiskom je počastilo Ratitovec tudi mnogo Soričanov, od katerih naj kot prve omenim Janka Pintarja s sestrama Lojzko (za poklic je vpisala "kmečko dekle") in Kristino, pa tudi Joža Okorna st., kovača iz Podrošča. Pri njihovi hiši se je reklo Pri pošti, kajti imeli so cesarsko licenco razvažanja poštnih pošiljk, kar ni bila majhna reč. Tudi dijak Jože Boncelj (vpisal se je kot Josip) iz Železnikov je bil tega dne gori. Dobro se ga še spominjam kot strogega profesorja ekonomike zavarovanja in zavarovalstva na Ekonomski fakulteti v Ljubljani (Ko se je po končanem študiju z opravljenim doktoratom še vračal na Ratitovec, se je vpisoval kot zavarovalni matematik!), čeprav njegovih predavanj nisem poslušal, ker so se mi zdela preveč pusta ... Pa Gabrijel, Marjan in Marica Thaler, Lija in Vera Košmelj iz Ljub-

ljane, a po rodu iz Železnikov, in še in še ...

Skromno se je vpisal tudi Josip Boncelj, takrat direktor KID v Trbovljah, kasnejši univerzitetni profesor na zagrebški strojni fakulteti. Prav on je kočico daroval že večkrat omenjeni zvon. Prišel je skupaj s svojo ženo Mileno in njeno materjo Avgusto Sonc ter sinom Markom, ki je bil takrat še dijak – prav tako kot njegov brat, že prej omenjeni Jože Boncelj. Tudi Selčani niso stali križem rok: izgleda, da je prišla tja gor kar cela družina Pirc, še dijaki Rihard, Lenard in Helenca. In že takrat se je na Ratitovcu znašel znameniti Ločan Pavle Blaznik, takrat še absolvent filozofije in stanujoč v Ljubljani na Sv. Petra cesti št. 80. Še mnogokrat ga bomo lahko srečali v tej knjigi, a naj že kar zdaj prepisem zgodbo, ki jo je o njem zapisal njegov nečak Matija Horvat v Blaznikovi Bibliografiji²:

Stric in oče³ sta bila tekmovalno razpoložena in neke noči sta v veži domače loške hiše čakala, da bo ura odbila polnoč. To je bil štart divje jage čez Selško dolino proti Prtovcu in Ratitovcu. V finišu je bil stric Pavle uspešnejši in je vrh dosegel v 3 urah in 50 minutah. oče 15 minut za njim.

Tako rekoč neverjeten rezultat celo za današnje razmere, ko imajo tekači in plezalci na razpolago neizmerno izbiro športne opreme!

Tudi moj stari ata Karel je tisti dan privedel s seboj svojo ženo (staro mamo) Ivano, sina (strica) Jožo, ki je bil takrat še dijak, in hčer (teto) Kristo. Čez deset dni (sreda, 19. avgusta 1925) se je vpisal prof. Jakob Šolar z Rudna, znan tudi kot Markov gospod, pa tudi cela četa duhovnikov na čelu z zalološkim župnikom Antonom Hribarjem v družbi duhovnikov iz Selc, Sorice, Železnikov (oba Noča, župnik Ivan in kaplan Matija, o katerih bi kazalo kaj več napisati, a bi bilo potrebno malo več prostora) in celo iz Poljan, naslednji dan pa še pisatelj in župnik Fran S. Finžgar, prof. France Koblar ter zdravnik dr. Anton Breclj. Finžgar je našo dolino kar dobro poznal, saj je globoko prijateljeval z zalološkim župnikom in pesnikom Antonom Hribarjem, od katerega se je leta 1953 na Zalem Logu pri od-

prtem grobu nadvse ganljivo poslovil, kot so se tega dogodka spominjale priče, med drugim tudi moj stari oče Karel.

Še dva iz naše doline moram omeniti, ki sta to jubilejno leto obiskala Ratitovec, in sicer Matevža Šmida, p. d. Prešenkovega iz Dražgoš, prizadevnega ljubiteljskega gledališčnika, ter Lovrenca Benedičiča iz Ševelj št. 8, tenorista in priljubljenega člana zborov.

Mnogi od prej naštetih so postali stalni obiskovalci Ratitovca, tako tudi prof. Jakob Šolar, ki je naslednje leto (1926) s seboj že pripeljal zlahtnika iz Chicaga, Johna Šolarja (Janeza Šolarja po naše ...). Iz naše doline je bilo tudi precej takih, ki so se med vojno ali po njej tako ali drugače posloveli od doline. Taki so bili Pirci, Šparovci in Tavčarji iz Selc.

Ponovno srečamo dr. Antona Breclja s svojim sinom, dijakom Marjanom, kasnejšim pravnikom, krščanskim socialistom in Kocbekovim sopotnikom in partizanom. Naletimo tudi na Josipa oz. Jožeta Jašketa iz Železnikov še kot odvetniškega kandidata, brata tukajšnjega trgovca, gostilničarja in člana Sokola v Železnikih, Janka Jašketa, pa Angela Molinarja, gradbenega tehnika s sedaj Mestnega trga v Škofji Loki.

Pozoren sem postal na maturanta Oswalda Stanislava, vpisanega leta 1926. Zgrozil sem se, kajti prav lahko bi namreč prisegel, da je bil nek Oswald žrtev dachauskih procesov. Igor Torkar v svojem Umiranju na obroke med obsojenimi in usmrčenimi nedolžnimi in nesmiselnimi žrtvami, obdolženimi sodelovanja z gestapom, zares navaja tudi inž. Staneta Oswalda. Gre za istega človeka? Preskromni so podatki v vpisni knjigi, da bi mogel to potrditi. Drži res le eno, da so se takratni resnični oblastniki očitno bali celo lastne sence in vsepovsod videli nekaj, česar ni bilo ...!

Naslednje leto spet zasledimo Pavleta Blaznika, takrat že z diplomom v žepu, bivajočega v Cekinovem gradu v Ljubljani, v katerem je danes Muzej novejše zgodovine. Kdo se še spomni Ivana Štalca iz Dolenje vasi, že kar legendarnega profesorja matematike na bežigrayski gimnaziji, pa Otona Vrhunca iz Selc,

kasnejšega partizanskega poveljnika; oba sta bila takrat še dijaka. Čisto blizu Otona Vrhunca - Blaža Ostrovharja pa zasledimo še maturantsko družčino Božidarja Bajuka, kasnejšega arhitekta in emigranta v Argentino, Vinka Kunstlja iz Gorij pri Bledu, Mirka Hribarja iz Rožne doline, Franceta Starmana in Franceta Karlina s Suhe pri Škofji Loki in druge.

Kot ljubljanski župan, ki ga je za ta položaj potrdil kralj Aleksander, je leta 1928 prišel na Ratitovec dr. Dinko Puc (župan 1928-1935). Moj oče se ga je še dobro spominjal, vendar v času njegovega "oskrbnikovanja" Dinko Puc ni bil več ljubljanski župan, marveč se je ponovno oprijel svoje advokature, pa tudi jaz sem (v hribih) spoznal nekega Dinkovega sorodnika.

Smisel za dobro voljo so ohranili Trnovci Vinko Šuštar iz Plnade, parni mlinar, in Ivanka Koscec iz t. i. cerkvene gase kot zaročenca na ženitovanjskem popotovanju (Vinko je dodal še vprašaj), Mirko Demšar, p. d. Dagarinov, udeleženec ali največkrat kar pobudnik marsikatero fantovske potegavščine in vragolije in krojač Franjo Vidmar. Franjo, stanujoč na "Glavnem trgu", se je iz krojača na Ratitovcu nenadoma prelevil v diplomiranega krokarja. Globok prepad zija med nekdanjimi duhovitimi potegavščinami in vandalizmom nekaterih pripadnikov sedanjih generacij. Znana je zgodba o tem, kako je prav omenjeni Mirko (verjetno s svojimi pivskimi tovariši) znosil vse rože z okenskih polic na cerkvene stopnice, ne da bi jih pri tem poškodoval. Kako so se čudile (in najprej zmerjale) gospodinje, ko so bile zjutraj okenske police nekam čudno prazne! A njihovo zmerjanje je hitro zamenjal smeh, saj je bil Mirko vsem znan po svojih šalah, ki pa nikomur niso skrivile lasu.

Nekako pol stoletja pa me spremlja zelo znano ime iz naše polpretekle zgodovine, ki sem ga kot približno desetleten fantič zapazil v knjigi, pa ga pozneje nikoli več nisem našel - vse do danes, ko spominsko knjigo natančneje prelistavam in pišem pričujoči sestavek. Prav to ime me je namreč podzavestno gnalo k ponovnemu branju, kajti prav dve imeni sta tako znameniti, ker sta kasneje usodno za-

znamovali poti slovenskega naroda. Prepričeval sem se celo, da sem ga kot otrok najbrž narobe prebral. In danes sem po tolikem času ugotovil, da sem imel prav: avgusta 1929 je bil na Ratitovcu Edo (Edvard) Kardelj (Ljubljana, Emonska 6), takrat maturant učiteljskega ("učit. abit."). Ko sem takrat kot desetletnik zagledal njegovo ime, me je mnogo bolj privlačilo nenavadno naključje, da se tako enakopravno in še miroljubno pojavljata oba kasnejša zagrizena sovražnika v spopadu na naših tleh, Edvard Kardelj in Leon Rupnik ... Kardeljev sošolec na učiteljski je bil na začetku omenjeni Rado Kovač, od leta 1938 zabrški učitelj.

V nedeljo, 4. avgusta 1929, so se na Ratitovec in naprej v Bohinj, na Mrzli studenec, Bled, v Vintgar, na Golico in nazaj v Škofjo Loko podali naraščajniki Sokola pod vodstvom že prej omenjenega učitelja Rudija Horvata; v skupini so bili dijaki Drago Vraničar, Pavel Hafner, Jurče Prihoda (ali morda Prihoda?), Danilo Radetič in Leopold Scholz ter učenci Stane Konstantin, Stane Hafner in Vladimir Žužek. Morda so skupaj z naraščajniki, vsekakor pa na isti dan, na Ratitovec prišli še trije loški dijaki Anton Linke, Andrej Hafner in Joža Kobal. Čez nekaj dni (četrtek, 8. avgusta) pa jim je sledila kar cela odprava duhovnikov, med njimi tudi Valentin Bertoncelj, župnik v Železnikih, profesor Ivan Dolenc in Anton Pfajfar (Boškov), župnik v Dražgošah. Še isti mesec sta bila gori dva od treh "podnuncev", kot jih imenuje dr. France Štukl, dr. Pavle Blaznik in dr. Tine Debeljak (manjkal je le prof. France Planina, ki je bil prav tako pogost obiskovalec Ratitovca).

Na začetku sezone, julija 1930, sta bila na Ratitovcu Franjo Reya in Anton Kortiš, oba iz Železnikov, podpreglednika finančne kontrole; na Ratitovcu sta bila seveda službeno ... Konec julija srečamo kar nekaj znanih imen, kot npr. Vasilija Melika, takrat še učenca z očetom Antonom in mamo Minko, Juša Kozaka s šestletno hčerko Dado, pa spet Rudolfa in Vido Horvat iz Škofje Loke, fizika dr. Lava Čermelja z ženo Olgo in sinom Samom in zgodovinarja, univerzitetnega profesorja dr. Milka Kosa iz Ljubljane ter nekaj dni kasneje še prof. Franceta Koblarja iz

Ljubljane, po rodu in duši še vedno Železnikarja, in Matija Žumra, tudi iz Železnikov. Opažam tudi Josipa Westra, plodovitega planinskega pisca v predvojnih Planinskih vestnikih, ki se je odpravljal naprej na Črno prst in Triglav. Na vrh Črne prsti seveda ni mogel, kajti to kot tudi vse ostale obmejne vrhove in grebene so po končani prvi svetovni vojni zasedli Lahi. Pod Črno prstjo je na naši strani stala Orožnova kočča. Na Josipa Westra me je prva opozorila prof. dr. Darinka Soban, ko sem se trudil s prevodom zapisa dr. Miha Tuška o hoji na Triglav daljnega leta 1833, ki ga je v skrajšani obliki prvi prevedel ob stoletnici Tuškove Hoje prav on, izšel pa je v Planinskem vestniku leta 1934. Bralec lahko moj prevod prebere v prvi številki zbornika Železne niti.

Začudi me enomesčni izostanek vpisov knjigo: med 2. julijem in 3. avgustom leta 1930 ni bilo planinca na Ratitovcu. Svetovna kriza (sloviti črni četrtek oktobra 1929 na newyorški borzi) se je v naših krajih pojavila kasneje. Le kaj naj bi potem botrovalo temu izostanku? 2. julija 1930 se je vpisal Franjo Reya, ki je na Ratitovec prišel službeno, kot je v knjigo sam napisal. Seveda sem takoj pomislil na Franca Reya, prednika sedanjih Rejevih, a mi je Oto zatrdil, da to ni bil njegov oče. Neki kasnejši vpis z malce drugačno pisavo, a enakim imenom Franjo Reya in celo enakim namenom obiska, pa je pravi Reya, tisti, ki se ga tudi sam spominjam in ki je vedno rad zapel tisto o Brdih vinorodnih.

Roka pravice daleč seže, sem pomislil ob pripisu žandarmerijskega narednika II. klase Jožefa Zupana dne 13. 7. 1930: "Kontroliral ter podučil, da so vsake neumestne pripombe nedopustne in kaznive." Seveda se je kot gostja kočče morala vpisati še oskrbnica Helena Medja iz Srednje vasi (v Bohinju).

Na našega očaka se je leta 1931 povzpel tudi Josip Klopčič, župnik v Javorjah, kar samo po sebi ne bi bilo toliko zanimivo. Bil je namreč Železnikar, sin Martina Klopčiča in brat Matevža Klopčiča. Poglejmo, kaj o njih v svojih spominih piše Hinko Klavora, nekdanji učitelj v Železnikih:

Sokolski dom je dobil krasno gledališko dvorano in moderen gledališki oder, kakršnega si je

zamislil mlinar Matevž Klopčič.⁴ Ta mož je bil naravno nadarjen in se je razumel skoraj na vse. Doprivil je le dvorazredno šolo v domačem trgu, a je očetu županu tajnikoval, bil je pevovodja, režiser, govornik, z eno besedo, prijel je za vse in tudi izpeljal, kakor je bilo treba. Le škoda, da ga je žganje spravilo v prezgodnji grob.

Bilo je v tistih časih, ko so se duhovi na političnem polju že ločili. Njegov oče Martin je bil klerikalnega mišljenja, sin Matevž pa odločen naprednjak. Matevž Klopčič je bil glavni mož, ki je dosegel, da je prišlo Bralno in pevsko društvo v napredne roke. Radi tega ga je oče razdedinil in premoženje zapustil nad dva metra visokemu sinu, ki je bil župnik v Javorjah v Poljanski dolini. Dedič je bil uvideven in je odstopil starejšemu bratu Matevžu premoženje za majhno odškodnino.

Urbi et orbi!

Vletu Gospodovem 1932 na dan 28. sušca, to je na Velikonočni ponedeljek, prismočala (priromala, pritavala) in končno prilezla skupina spodaj podpisanih nadebudnih smučarjev od Malnarjeve kočice pod Črno prstjo – preko Ravenske planine–Koble–Baškega sedla–Planine Sorice–okoli Možica–Planina Može – skozi Jelovške luknje in gozdove in preko vseh nešteti vrhov Ratitovca – v Krekovo kočico. Ta romarska pot traja celih 10 ur in predstavlja nekako kombinacijo smučanja in pešhoje. Start je bil ob 11h, cilj pa ob 9h zvečer. Sneg – večinoma pršič!

Podpisani so Boris Krevel, Marja Peterlin, Zoran Lapajne (vsi uradniki) in asistent Anton Peterlin, ustanovni direktor Inštituta Jožef Štefan in sveto vno priznan fizik, vsi iz Ljubljane. Pozornost mi je vzbudil Peter Dalla Valle iz Lesc, ki je na Ratitovec prišel skupaj s svojim prijateljem Torkarjem. Spomnil sem se na prijatelja Miha, slikarja, ki sem ga pred dobrimi petimi leti spoznal v Puebli, krasnem mehniškem mestu, kjer že kakih 25 let poučuje slikarsko umetnost. Še kako znan mu je bil, saj je bil to vendar njegov oče! Svet je zares majhen!

Še malce naprej istega julija 1932 sta vpisana Lovro Benedičič (banovinski cestar) in Anton Sedej (mesarski pomočnik). Konec julija 1932 so bili na Ratitovcu Milena Boncelj, hči nekdanjega učitelja Sonca (zdi se mi, da je poučeval mladino v Dražgošah), dr. Anton Sonc, zdravnik v Ljubljani, Joško Boncelj, ki je takrat v Zagrebu študiral pravo, ter dijak Primož Boncelj. Joško, sin Milene in inženirja Josipa Bonclja, je bil še mnogokrat na Ratitovcu, svojo poklicno pot pa je zaključil kot redni profesor ekonomike zavarovalništva in ekonomike zavarovanja na Ekonomski fakulteti v Ljubljani. Veljal je za strogega in korektnega profesorja, ki je hotel vedeti prav vse, kar je o nečem povedal. Videval sem ga v vedno enakem dolgem sivem puščobnem plašču z obvezno aktovko. Njegovih predavanj takrat nisem obiskoval, ker se mi tematika ni zdela zadosti zanimiva. Danes bi zagotovo drugače ocenjeval ... Na fakulteti pa nisem niti slutil, da je bila prej omenjena Milena Boncelj njegova mama. Kakšne falotarije smo mulci počenjali na njen račun! Danes se jih sramujem, a kar je, je. Na stara leta je že oglušela, a to je ni zadrževalo, da poletja ne bi preživljala tudi v Železnikih in se prihajala sončit na jez, ki je bil v tistih letih (leta tja do 1960) res nekakšen biser. Takrat je voda z jezu tekla tudi še po bajerju pod Krasom, pa pod klancem pri plavžu ter se končno na malnu izlila v Soro. Skoraj celotni jez je bil pokrit z bruni, prititimi s pravimi kovanimi žebli na podlago, okrogla bruna pa so na stiku tvorila majhen kanal. Saj me je sram, a povedati moram vseeno: ko je Bonceljnova gospa, kot smo ji pravili, v kopalkah ležala na jezu (in nas ni slišala ...!), smo z rokami naplali vodo v kanal, da je končno pritekla pod njo. Kajpada je takoj vstala, a nas že ni bilo nikjer več. No, po tistem se je šla preobleč, a druge pošiljke tisti dan ni bila več deležna. Kdo vse je pri tem še sodeloval, ne vem več, zagotovo pa na te lumparije nisem bil ponosen niti takrat, danes pa še toliko manj ...

Tega leta (torej 1932) so na Ratitovec začeli hoditi oficirji starojugoslovanske (kraljeve) vojske. 19. avgusta so bili gori kar trije generali, od katerih je bil eden "ministar vojske i mornarice" (ime je za-

brisano, drugi general je bil Petar Kostić, tretji Živković. Nihče od njih zle prihodnosti takrat še ni niti slutil ...

V letu 1934 sem prvič zasledil vpis mojega strica Radovana, takrat starega 10 let (morda sem ga kdaj prej zgrešil ali pa se ni vpisal), torej prav na polovici svojega kratkega, a kolikor sem razbral iz njegovih pisem iz partizanov, tudi lepega življenja. Septembra leta 1934 se je prvič vpisal Stane Špindler. Bralcu teh vrstic je to ime nekam znano, kajne? Kasneje ga bomo še mnogokrat srečali na Ratitovcu, še večkrat pa na Torki. Vsi, ki hodimo na Torko, se ozremo ali celo ustavimo pri lično izdelani leseni hiši, ki jo je na mestu nekdanje torkarske kajže poleg "zgornjega Torkarja" zgradil prav Stane, njegov sin Aleš pa jo vestno vzdržuje in žejnemu planincu dostikrat postreže z našo značilno pijačo, "ta zelenim". Kako majhen je ta svet!

Na začetku sezone leta 1935 sta se vpisala Edvin Clemente, učitelj v Železnikih, in Rudolf Badjura, publicist in organizator planinstva in smučarije. Rudolfu Badjuri se čez kak mesec pridruži še Milka in Metod Badjura, znameniti osebnosti slovenskega dokumentarnega filma. Ob navedbi poklica "absolvent otroškega vrtca" sem se kar nasmehnil; tako se je vpisal Stanko de Gleria, ki je prišel na Ratitovec seveda v spremstvu starejših (Viktor – sreski živinozdravnik) in sestre Zinke ter bratov Mitja in Miljutina.

Ob imenu Jernej Primožič se pa zamislim. Po poklicu je bil, kot je napisal, "poslovodja", prišel pa je celo iz Niša. Spominjam se, da sem pred kakimi 20 leti nekega pustega poznega popoldanskega zimskega dne na cesti od Zalega loga do Jesenovca prehitel dva neznanca, moškega in žensko. Bila sta skromno oblečena in obuta. Ustavil sem in ju povprašal, kam ju vodi pot. "V Železnike," sta odvrnila. Pravzaprav je govoril le moški. Povabil sem ju v avto in začeli smo se pogovarjati. Moški mi je povedal, da je po rojstvu Železnikar, a že od začetka vojne v Romuniji. Njegova žena je bila transilvanska Nemka, zato slovensko seveda ni znala. Hudirja, če je pa Železnikar, bo gotovo poznal mojo mamo in očeta in peljal sem

ju k nam domov. Led je bil brž prebit, kajti domneva se je izkazala za pravilno: ne le da so se poznali, z mojim stricem Jožetom sta bila ista letnika in sošolca v ljudski šoli. Ob topli peči smo se mnogo pogovarjali, med drugim tudi o tem, koliko toplote jim je takratni Ceausescujev režim dovoljeval (10 °C v stanovanju!). Ni čudno, da je komunistični conducator (vodja) končal enako kot medvojni fašistični conducator Antonescu, ki je najprej odstavil kralja Karla in ustoličil mladoletnega Mihaela ter ob pomoči železne garde, nekakšne romunske SS, zavladal sam. Na nesrečo Romunov je skupaj s hitlerjansko Nemčijo vkorakal v Rusijo (nekdanjo Sovjetsko zvezo), kjer so se zavojevalske sile po začetnih uspehih zaradi kroničnega podcenjevanja svojih sovražnikov kmalu morale pričeti umikati in se končno podati v paničen beg. Kot mi je pravila mama, je takratni župan Hornitzky, ki so ga na Jelovici ustrelili partizani, prodiranje nemških armad z večbarvnimi bucikami ponosno označeval na velikem zemljevidu Evrope, ki ga je izobesil v občinski veži. Umika v njegovem slovarju ni bilo. Napisal je le, da so "vsa mesta načrtno izpraznili". Samo zato, ker sta bila že upokojena, sta smela oba odpotovati iz Romunije. Pripovedoval je takšne zgodbe, da so mi šli lasje pokonci, ampak eno od njih pa še posebej velja napisati.

Kot vlakovni odpravnik pri jugoslovanskih železnicah (ali nekaj podobnega) je služboval v obmejni vojvodinski Kikindi. Malo pred vojno so ga službeno prestavili v romunski Temišvar, da bi skrbel za železniške transporte z Jugoslavijo. Tam je doživel tudi državni udar generala Iona Antonescuja leta 1940, ki je takratnega romunskega kralja Karla II. prisilil k odstopu in nemudoma pristopil k trojnemu paktu. Kralj Karel je hotel z vlakom pobegniti iz Romunije v takrat še mirno Jugoslavijo, toda Antonescujeva železna garda mu je bila za petami vse do Temišvara, kjer pa je odločilno posegel vmes prav Jernej Primožič, brat Mici Primožič, "dvajstnice", ki je živela v hiši, ki se drži Dermotove v Gorenjem koncu. Jernej je takrat z domiselnim in hitrim posegom preusmeril kraljev vlak okoli Temišvara in nato brez ovir vse do Kikinde, vlak z železno gardo

pa je moral počasi vozakati skozi veliko temišvarsko železniško vozlišče. Tako je ta vrlin in skromni Železnikar rešil odstavljenega romunskega kralja in prav je, da mu vsaj na ta način izrazimo priznanje, ki ga za časa življenja ni bil nikoli deležen.

Od znamenitih Ločanov naj omenim tudi oba Burdycha, mlajšega in starejšega. Oti Burdych je bil takrat še učenec, ki se je pri svojem prvem obisku komajda podpisal, a mu je šlo vedno bolje. Vsako leto opažam tudi Vero Levičnik, ženo Karla Levičnika, kapitana fregate, ki je s sinom Jurijem, povojnim direktorjem IMV Novo mesto, prihajala domov iz črnogorskega mesteca Tivat v Boki Kotorski, kjer je bilo mornariško oporišče. Zanimivo se je zdelo tudi Kalmanu Kučanu, učitelju iz Radenec (saj je menda tako prav?).

Leta 1937 je oskrbnišтво kočee prevzel moj oče Drago. Tistega leta je na Ratitovec že prihajala vojska, da bi začela graditi t. i. Rupnikovo linijo. Prvi, na katerega sem postal pozoren, je bil prav dr. Bogomir Magajna, zdravnik in mladinski pisatelj. Le kdo ne pozna njegovega Brkonje Čeljustnika in drugih njegovih del? Ponovno je bila na Ratitovcu družina Karla Levičnika, ki pa so jo iz Tivta prestavili v Zemun. Kot veterinar je prvič prišel na Ratitovec Edhem Čamo, kasnejši član akademije znanosti in umetnosti Bosne in Hercegovine. Tudi Antona Gojmira Kosa ne smem spregledati pa teologa Jožeta Dolenca, prevajalca Schwabovih Najlepših antičnih pripovedk (večkrat komu pokažem to lepo knjigo in se pošalim, da sem bil to jaz). Profesor Jože je bil brat Janeza Dolenca s Fužince v Gorenjem koncu, kjer zdaj živi njegov sin Janez.

Jurist Lojze Drenik iz Novega mesta se je še posebej pesniško izkazal. Takole je napisal:

*Srce, trdo kot macesen,
globoko v prsih ti leži:
prej bo volk požiral česen,
kot me boš ljubila ti.*

Edi – Edvard Šelhaus iz Škofje Loke je bil takrat fotografski pomočnik, kasneje pa priznan in nadvse

cenjen fotograf, izhaja pa iz Železnikov iz hiše, ki ji zdaj pravimo pri Lencu (Gorenji konec), v začetku 20. stoletja pa pri Šelhausu.

Mnogokrat opažam Matija Malešiča iz Logatca, ki je bil takrat sreski načelnik. Na koncu sezone leta 1937 pa je iz Železnikov prišel še občinski sluga Tone Fajgelj, bolj znan kot Kurovc ali tudi Kura, o katerem mi je predvsem moja pokojna mama, v tistih časih občinska tajnica, vedela povedati, koliko jih je imel za ušesi ... Družini, iz katere izhaja tudi svetovno znani tenorist Janez Lotrič, po domače pravimo Fajgeljnovi in tako je tudi Janez Fajgeljnov Janez. Izvor imena mi žal ni znan.

Rado Kovač, prvi učitelj v Zabrdi, si ni mogel kaj, da v spominsko knjigo ne bi napisal kaj vznesenega. 4. junija 1939 je napisal: "Ratitovec, ti raj doline, stražar si naše domovine!" Čez dva tedna je napisal:

Ratitovcu!

*Pod tabo zemlje lačni tujec naselil bi svoj rod,
slovenski sragi postati hotel je gospod!*

*A ti, Ratitovec, stražar slovenstva,
utopil val vsiljivega si – nemštva!*

ali 26. junija 1939:

Ratitovcu!

*Upiral vate je oči zaman
nenasitni Italijan.*

*Ti tu ostal si naš branik,
daleč od té slovenstva je mejnik!*

Kako se je ta zabrški učitelj kasneje obnašal, pa knjiga ne govori ...

Loški dijaki so se v četrtek, 22. junija 1939, pod vodstvom učitelja Rudija Horvata odpravili na izlet na Ratitovec, od koder so nadaljevali svojo pot v Sotesko (Bohinj), na Bled do Vintgarja. Izleta se je udeležilo 14 dijakov, med njimi Dušan Horvat, Viktor Debeljak, Janez Mravlja (morda kasnejši dimnikarski mojster?), Franc Štiglic (ne kasnejši znani slovenski filmski režiser France Štiglic), vsi iz Škofje Loke,

le dva sta bila s Praprotna (Peter in Franc Pintar). Si lahko zamisliš, dragi bralec, ko bi v današnjih časih učitelj za šolski izlet izbral takšen pohod iz Škofje Loke preko Ratitovca do Blejskega Vintgarja?

Ničkolikokrat zasledim vpise svojih staršev in širše žlahte, a vse skupaj bi izzvenelo skoraj preveč familiarno, zato jih ne navajam in naj ta zapis končam. Mnogo, premnogo je ljudi, ki bi jih upravičeno še omenil, a bi vse skupaj postalo preširoko. Za sklep samo še tole: število obiskovalcev je iz leta v leto raslo in bi še naprej, če leta 1940 kočar ne bi prišla pod vojaško upravo in se leta 1941 vojna vihra preselila tudi k nam ter nam prizadejala tako globoke rane, ki jih celimo še danes. Končam naj z besedami mojega očeta Draga, poslednjega oskrbnika Krekove kočarje na Ratitovcu, ko je v spominsko knjigo zapisal:

V letu Gospodovem 1940 je prenehalo utripati gospodarsko srce Krekove kočarje v znamenju predpriprav na nejasno bodočnost.

Naj bo to pisanje v spominu tu in mam, ki sta Ratitovec imela srčno rada in sta svojo ljubezen do gora prenesla tudi name, za kar jima ne bom mogel biti nikoli dovolj hvaležen ...

Opombe

- ¹ Takšno ledinsko zares izvira od njiv, ki so bile tod. Najprej so bile to Plavčeve (last poslednjega Plavca v Železnikih), nato Poldetove (Leopold – srednji od treh bratov Globočnik: Janez, bolj znan kot Johan, Leopold in Anton) ter končno Jegličeve njive, katerih zadnja lastnica pred vojno je bila Malči – Amalija Jeglič, roj. Globočnik. Po nacionalizaciji je v dobi povojne kolektivizacije tu vladala še "ekonomija", nekakšen kolhoz po sovjetskem vzoru.
- ² Bibliografija dr. Pavleta Blaznika 1903–1984, Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka, Muzejsko društvo Škofja Loka, Škofja Loka 2003.
- ³ Pavle Blaznik in Rudolf Horvat – prvi njun vpis sem zasledil 5. julija 1928; z Rudijem Horvatom je na Ratitovec mnogokrat šel tudi sin Dušan, ki se je potem, ko je bil že dijak, podpisoval DHorvat, kot bi imel že doktorat – ni kaj, prebrisan je pa bil.
- ⁴ Njihov grob najdemo takoj desno od severnega vhoda na pokopališče; Matevž roj. 1. 9. 1880, u. 27. 5. 1922, sin Martina (roj. 31. 10. 1845, u. 17. 7. 1912) in Barbare Klopčič (roj. 4. 12. 1856, u. 6. 9. 1891).

Drevo. Foto: Domen Dolenc